

MARSZ PAMIĘCI 22 lipca 2020

1 Umschlagplatz

Przed wojną znajdowały się tu bocznicą kolejowa oraz magazyny Miejskich Zakładów Zaopatrywania. Latem 1942 r. obszar ten wraz z przylegającymi do niego budynkami Niemcy zaadaptowali na plac przeładunkowy (Umschlagplatz) dla Żydów oczekujących na transport do obozu zagłady w Treblince. W ciągu trzech miesięcy wywieziono stamtąd niemal 300 000 mieszkańców getta.

2 Bunkier ŻOB / Kopiec Anielewicza

W czasie powstania w getcie grupa bojowników ŻOB wraz ze swoim komendantem Mordechajem Anielewiczem ukryła się w obszernym bunkrze przy ul. Miłej 18, zbudowanym przez członków żydowskiego

Most na Chłodnej

**Żądają ode mnie, abym
własnymi rękami zabił
dzieci mojego narodu.
Nie pozostaje mi nic
innego, jak umrzeć.**

półświatka. Jego głównym zarządcą by Szmul Oszer. Przebywało tam ok. 300 osób. Bunkier stał się sztabem dowodzenia ŻOB. 8 maja 1943 r. kryjówka ta została wykryta przez Niemców. Anielewicz i 120 powstańców, nie chcąc zginąć z rąk wroga, popełnili samobójstwo. Tylko kilkunastu bojownikom udało się uciec przez jedynne nieobstawione przez Niemców wyjście. W 1946 r. za sprawą Centralnego Komitetu Żydów w Polsce w miejscu, w którym znajdował się bunkier, ustawiono pamiątkowy obelisk na szczycie kopca usypanego z gruzów okolicznych domów.

3 Siedziba Judenratu

Budynek nie przetrwał wojny. Rada Żydowska została powołana przez Niemców już 4 października 1939 r. Jej siedzibą stał się gmach przedwojennej Żydowskiej Gminy Wyznaniowej przy ul. Grzybowskiej. W kompetencjach Judenratu, instytucji o charakterze administracyjnym w pełni kontrolowanej przez władze niemieckie, pozostawała organizacja sprawnego funkcjonowania dzielnicy zamkniętej i wykonywanie poleceń okupanta. W sierpniu 1942 r., po likwidacji tzw. małego getta, Rada została przeniesiona do budynku przy ul. Zamenhofa 19.

23 lipca 1942 r. przewodniczący warszawskiego Judenratu Adam Czerniaków, stojąc w obliczu cakowitej bezradności, w swoim gabinecie popełnił samobójstwo. W pożegnalnym liście napisał: *Żądają ode mnie, abym własnymi rękami zabijał dzieci mojego narodu. Nie pozostaje mi nic innego, jak umrzeć.*

4 Gęsiówka

Na rozkaz Niemców w 1941 r. w budynku dawnych Koszar Wołyńskich zorganizowano Areszt Centralny przy ulicy Gęsiej, zwany od adresu Gęsiówką. Trafiali tam Żydzi złapani po próbie ucieczki z getta czy szmuglu, jeżdżący tramwajem. Na terenie aresztu Niemcy dokonywali egzekucji. Żołnierze Armii Krajowej batalionu „Zośka” 5 sierpnia 1944 r. wyzwolili Gęsiówkę, będącą już wtedy obozem pracy. Część uwolnionych dołączyła do walk w powstaniu warszawskim.

5 Główny Dom Schronienia

Główny Dom Schronienia, prowadzony przez Judenrat, był największym sierocińcem na terenie getta. Sytuacja w sierocińcu była dramatyczna. W 1942 r. Janusz Korczak zgłosił się do pracy w sierocińcu. Przez cztery tygodnie pełnił w nim funkcję kierownika, chcąc poprawić fatalne warunki sanitarne oraz zmniejszyć przeludnienie.

6 Główna siedziba ŻSP

Po utworzeniu getta w Warszawie Niemcy nakazali Radzie Żydowskiej powołanie policji – nazywanej Żydowską Służbą Porządkową. Na jej czele stanął Józef Szeryński, przedwojenny pułkownik Policji Polskiej. Do obowiązków Służby należało m.in. pilnowanie porządku i regulowanie ruchu pieszego i kołowego. Zajmowali się też egzekwowaniem przymusu pracy i eskortowaniem przesiedleńców. W szeregach ŻSP szerzyła się korupcja, wielu zajmowało się przemytem, korzystając z kontaktów z polskimi policjantami. W czasie akcji likwidacyjnej asystowali przy dostarczaniu ludzi na Umschlagplatz. Główna siedziba ŻSP znajdowała się na ul. Ogrodowej 17.

7 Sierociniec

O sierocińcu przy ul. Ogrodowej 29 Adam Czerniaków pisał w swoich dziennikach *Byłem na otwarciu sierocińca na Ogrodowej 29. W mowie podkreśliłem, że będę kontynuował ostrą działalność w stosunku do opornych bogaczy, którzy nie chcą nic łożyć na zwalczanie nędzy. W sierocińcu 50 dzieci z ulicy. Między nimi talenty.*

Ul. Miła, widok w kierunku wschodnim, fot. H. Jost

8 Granice getta

Getto Warszawy zostało zamknięte 16 listopada 1940 r., stając się największym gettem w okupowanej Europie. Getto warszawskie, oddzielone od reszty miasta trzymetrowym murem, dzieliło się na dwie części: północne tzw. duże oraz południowe, nazywane małym gettem. Granice getta nieustannie podlegały licznym zmianom, co wiązało się z częstymi przeprowadzkami, a tym samym uciążliwym szukaniem nowego lokum w coraz to bardziej przeludnionej dzielnicy zamkniętej. Do getta trafiali przesiedleńcy również spoza Warszawy.

Sznur pojazdów (ryksz) na Żelaznej

9 Kładka nad Chłodną

Na początku 1942 r. na polecenie Niemców Judenrat wybudował drewniany most łączący małe i duże getto. Postawiono go na wysokości budynków Chłodna 23 i Chłodna 26. Siegał on poziomo drugiego piętra, dzięki czemu mogły pod nim przejeżdżać aryjskie tramwaje oraz transporty wojska niemieckiego.

Z mostu rozpościerała się panorama na aryjską stronę Warszawy, widać było z niego m.in. Hale Mirowskie, wieżę strażacką, Ogród Saski, a nawet linię dalekiej Wisły. Z tego też powodu most nazywano *Ponte dei Sospiri* czyli Most Westchnień.

10 Kamienica pod Zegarem

Od grudnia 1941 r. w mieszkaniu na pierwszym piętrze Kamienicy pod Zegarem mieszkał Adam Czerniaków. Był inżynierem, działaczem społecznym i oświatowym, publicystą, radnym miejskim Warszawy, senatorem. 23 lipca 1942 r., w swoim gabinecie przy ul. Grzybowskiej, popełnił samobójstwo.

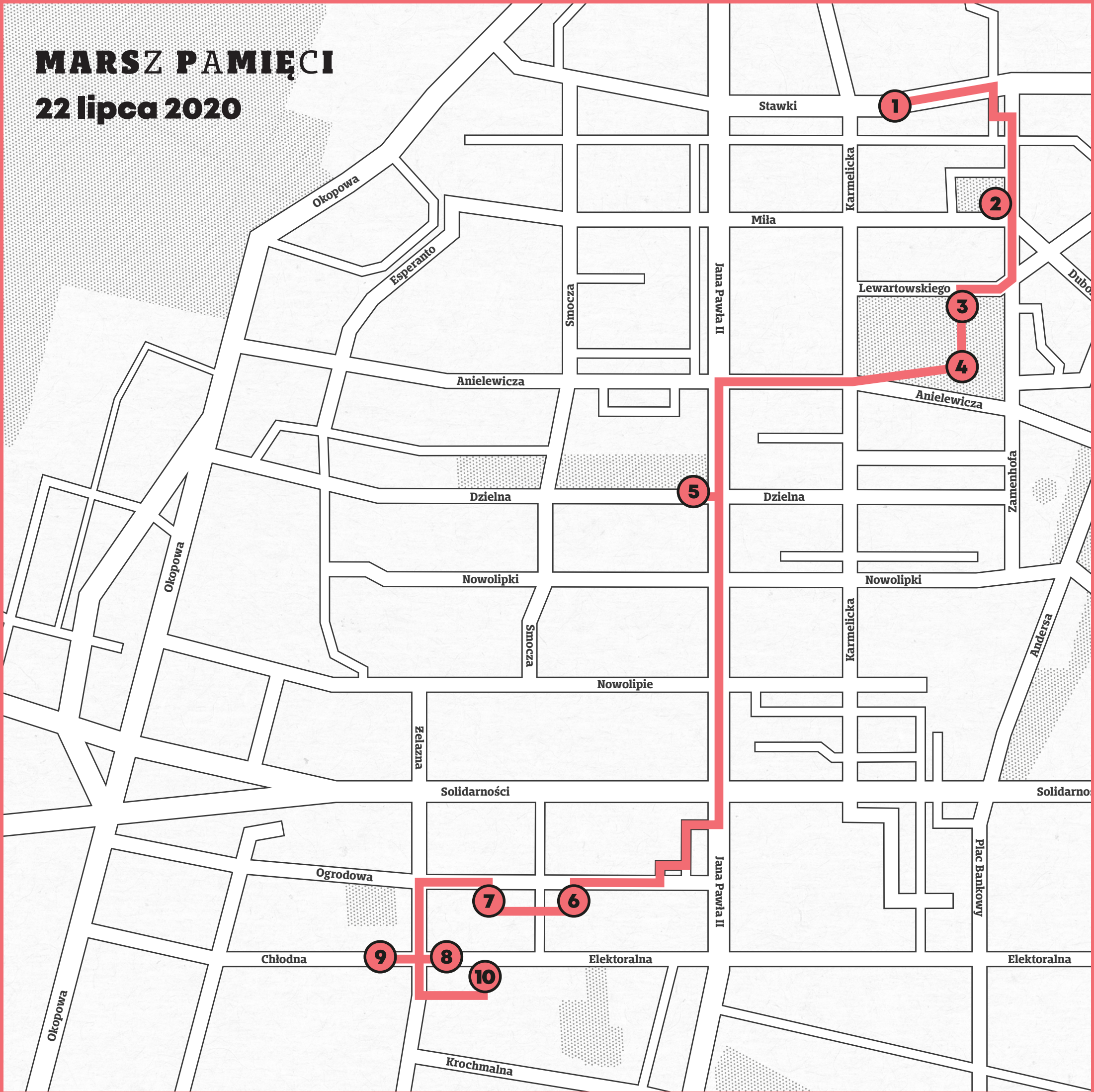

Prezes Rady Żydowskiej Adam Czerniaków

MARSZ PAMIĘCI

22 lipca 2020

Organizator:

ידישער זידישקי
היסטארישער אינסטיטוט
ŻYDOWSKI
HISTORICZNY

Patronat honorowy:

Partnerzy:

Finansowanie:

Wydarzenie finansowane ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach upamiętnienia 80. rocznicy zamknięcia getta warszawskiego.

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.

Projekt jest finansowany przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię w ramach Funduszu EOG oraz przez budżet krajowy

Wspólnie działamy na rzecz Europy zielonej, konkurencyjnej i sprzyjającej integracji społecznej

LEGENDA

- 1 Umschlagplatz
ul. Stawki 10
- 2 Bunkier ŻOB / Kopiec Anielewicz
ul. Miła 2
- 3 Siedziba Judenratu
obok budynku MHŻP
- 4 Gęsiówka
skwer przy MHŻP
- 5 Główny Dom Schronienia
ul. Dzielna 9
- 6 Główna siedziba ŻSP
ul. Ogrodowa 9
- 7 Sierociniec
ul. Ogrodowa 29
- 8 Granice getta
róg ul. Chłodnej i ul. Żelaznej
- 9 Kładka nad Chłodną
- 10 Kamienica pod Zegarem
ul. Chłodna 20